

Otto Rank

Túl a pszichoanalízisen¹

A pszichoanalízis újra felfedezte az úgynevezett „ideges” beteg érzelmi életének jelentőségét, de megkísérelte azt tudományos értelemben tisztán materialista szemszögből felfogni. Ez a kísérlet csak bizonyos mértékig lehetett sikeres. Ugyanis a *szorongás* problémája, amellyel Freud először szembesült pácienseinél, nem magyarázható kizárólag biológiai okokkal. Még kevésbé magyarázható ezen a módon, tisztán biológiai okokkal a *szeretet/szerelem* problémája, noha Freud megkísérelte ezt is – akárcsak a szorongást – a szexuális impulzusra visszavezetni. A hiba a módszerben rejlett, nevezetesen abban a kísérletben, hogy mindent végső soron materialista szemszögből próbált megmagyarázni. Még ha igaznak is tételezzük fel azt a feltevést, hogy minden a primitív biológiaiból fejlődött ki, akkor ennek a felfogásnak csak heurisztikus értéke van a genetikai szempontok megértése értelmében, míg az oksági magyarázat elveként elégtelen. A fejlődés egy meghatározott pillanattól kezdve mindezek az emberi jelenségek, amelyek a tisztán biológiai működésekre ráépülnek, saját életre és saját jelentőségre tesznek szert. Az eredeti biológiaiakra való visszavezetésükkel, még ha ez egyes esetekben maradéktalanul sikerül is, alig nyerünk többet, mintha például egy egyén egész életét pusztán a genetikai tényezők alapján akarnánk megérteni. A pszichoanalízis ezt a hibát az egyén személyes sorsának hangsúlyozásával igyekezett elkerülni. Csakhogy ezzel is az előzőhöz hasonló hibába esett, amikor azt hitte, hogy minden visszavezethető az *egyén múltjára*.

Így a pszichoanalízis még a tényleges tapasztalatokban is az egyén múltjának ismétlődését hangsúlyozta, és nem értékelte ennek megfelelően az egyén saját jelen életét és annak tényleges jelentőségét. A pszichoanalitikus iskolán belüli véleménykülönbségek, valamint a pszichoanalízis kritikájának nagy része általában erre az egyetlen kardinális pontra vezethető vissza, nevezetesen arra a tendenciára, hogy mindent a biológiaiakra redukálnak. A biológiai alapvető fontosságát itt nem tagadjuk. A kérdés csak az, hogy az, amit „pszichikai” alatt értünk, teljes egészében alkalmas-e egy ilyenfajta mérlegelésre, vagy pedig a teljes megértéséhez és értékeléséhez nem szorul-e inkább olyasfajta kiegészítésre, amelyet csak a *filozófiai*

¹ A Boston Society of Psychiatry and Neurology ülésén, 1928. április 19-én felolvasott előadás. [Szöveges formában megjelent, a fordítás alapjául szolgáló mű: Otto Rank: Beyond Psychoanalysis. *Psychoanalytic Review*, 1929, 16(1): 1-11.]

reflexió kínálhat. Freud nagy érdeme az volt, hogy megdöntötte azt az orvosi meggyőződést, miszerint a pszichikum az idegek dolga lenne, amelyek tulajdonképpen csak azt a hangszert jelentik, amelyen az ember érzelmi életét játsszák. Ugyanakkor Freud hibája az volt, hogy az idegek orvosi elméletének helyére a biológiai szexuális elméletet akarta állítani, amely állítása szerint mindent teljes mértékben megmagyaráz. Ahogyan az élettani idegek biztosítják a hangszert, úgy a biológiai nemiség biztosítja az anyagot érzelmi életünk alapjaihoz.

Freud tehát ledöntötte trónjától az orvosi materializmust az úgynevezett neurózisok tekintetében, de amit igazán köszönhetünk neki, az az, hogy kudarcot vallott abban a kísérletében, hogy helyére a tisztán biológiai megközelítést állítsa – és így akarva-akaratlanul helyreállította a valódi pszichikum saját jelentőségét. Végül maga a pszichoanalízis elmélete vezetett annak a ténynek a felismeréséhez, hogy a biológiai elv mellett az emberiségben egy ugyanolyan erős *etikai elv is* működik. A tudattalan, amely egyébként tisztán spirituális fogalom, nem redukálható teljesen az ösztönéletre². Sőt, még azt is kimutatták, hogy sok emberben a szorongás és bűntudat formájában megnyilvánuló gátlások erősebbek, mint az ösztönkésztetések; hogy ezek a gátlások maguk is, úgymond, „hajtóerőként” működnek, bár a biológiai ösztönkésztetésekről eltérő módon. Egyszóval azt látjuk, hogy a pszichikai legalább olyan erő lett, mint a biológiai, és hogy minden emberi konfliktus éppen ebből a tényből magyarázható. Freud későbbi munkássága során állandó küzdelmet folytatott ennek beismerése ellen, és ugyanígy próbálta a biológiai fogalmakat – a végső magyarázat eszközeiként – alkalmazni a pszichikai szférában, ahol azok alkalmazhatatlanok. Mert ahogy a bűntudat problémája is csak az etikai oldalról érthető meg teljesen, úgy a szerelmi élet teljes megértését is csak az énből lévő *szexuális ösztönkésztetésen túl* találhatjuk meg.

Ezért adott Freud jó érzéssel felfedezéseinek mitikus neveket, mint például az Ödipusz-komplexus. Ezzel úgy vélte, megmagyarázta magukat a mítoszokat, amelyek valójában mentális termékek, tehát nem tisztán biológiai szempontból értendők. Ha az Ödipusz-mítoszt pusztán a gyermeknek a szülőkhöz való biológiai viszonyából szeretnénk megmagyarázni, az éppoly kevésbé lenne kielégítő, mintha a gyermek érzelmi életének megértését kizárólag ettől a mitikus nomenklatúrától várnánk. Ezek a freudi fogalmak azt a helyes megérzést mutatják, hogy ezeket a pszichikai folyamatokat mitikusan – azaz végső soron pszichésen – lehet csak igazán felfogni és megérteni. Ez a ki nem mondott felismerés Freud nagy teljesítménye, hiszen ő maga is mítoszeremtő a maga grandiózus stílusában, platóni értelemben vett igazi filozófus. Saját bevallása szerint a természettudományos világnézettől elbűvölve, egyrészt minden „mitikus” jelenséget – nem pusztán a hagyományokban, hanem magában az emberben is – biológiailag értelmezett; másrészt a biológiai felfedezéseket mitikus nevekkkel illette. Ebből következően aztán nem tudta helyesen értelmezni és a maga jelentőségében teljes mértékben értékelni azt, ami a kettő között volt, vagyis a tisztán pszichikust.

² Az eredetiben *impulse life (a ford.)*

Freud *Pszichoanalízis*³ címmel megjelent munkája csak egészen kis mértékben a – természeténél fogva elemi egységet képviselő – pszichikum analízise. Sokkal inkább *értelmezés*, mint analízis. Csak annyiban analízis, amennyiben a kémiai értelemben vett, végső (biológiai) elemekre való redukcióra tesz kísérletet, amelyek valóban végső soron minden jelenség alapját képezik. A pszichikai szférában sokkal fontosabb az alapvető biológiai tények értelmezése, mint maguk a biológiai tények: mindenekelőtt a saját magunk általi, majd a mások általi értelmezés. Az előbbit racionalizálásnak, az utóbbit magyarázatnak vagy értelmezésnek nevezzük. De ezek a jelenségek maguk is a pszichikum egy részét képviselik. Más szóval, magát a pszichikumot csak fenomenológiai alapon kell megérteni. Mondhatnánk, hogy a pszichikumban nincsenek tények, hanem csak az értelmezéseik. Emiatt az álmot joggal nevezték par excellence pszichikai jelenségnek. Az álomban mi magunk értelmezzük a fizikai és pszichikai állapotokat (tényeket), de ez az „értelmezés” éppúgy nem a „tények” „elemzése”, mint a mi analitikus „értelmezésünk”, amely csak egy másfajta szimbolizációt és racionalizálást jelent.

A pszichoanalízis, ahogyan Freud kifejlesztette, tehát csak részben a pszichés élet alapját képező biológiai tények feltárásának módszere. Inkább a pszichikum értelmezésének egy meghatározott módjának felel meg. A pszichikum biológiai értelmezéseként indult, de végül Freudot magát is egy másik értelmezési mód, nevezetesen az etikai elismerésének küszöbére vezette, a szuperegó és a büntudat fogalmának megalkotásával. Nem volt azonban szükségünk a pszichoanalízisre ahhoz, hogy ezeket a tényeket tudatosítani tudjuk. Breuer első kísérlete óta, hogy egy páciens katartikus módszerrel gyógyítson, az egyetlen igazán új *tény*, amit a pszichoanalízis adott nekünk, az az *analitikus szituáció*. És ettől az egyetlen ténytől Breuer elmenekült. Freudnak viszont sikerült értelmeznie, mégpedig úgy, hogy egy korábbi helyzet megismétlődéseként igazolta, amelyet Ödipusz helyzetnek nevezett. Ez azonban csak egy újabb, másfajta menekülés volt az analitikus szituáció ténye elől; menekülés az intellektualizáció formájában, egy olyan tény elől, amelyben az érdekes és értékes éppen az, ami új, ami túl van az „áttételen”, vagyis *túl az Ödipusz-szituáció ismétlődésén*.

Miután (Freud libidóelméletében legalábbis) az analitikus helyzet értelmezési lehetőségei kimerültek az infantilisre való vonatkoztatásban, elkezdtem magának az analitikus helyzetnek mint új ténynek az analizálását. Remélem, hogy ezzel végre megérthetem a jelenséget, és egységes, konstruktív módon alakíthatok ki új pszichikai értékeket. Az első, amit az analitikus helyzet bemutat és megtanít nekünk, a *szerelem érzelmé*. És az érzelmek *tényleges* kapcsolatát mutatja, nem pusztán a gyermeknek a szülőkkel szembeni magatartásának áttételi megnyilvánulása. Az emberi érzések eme kapcsolatának eredete, fejlődése és elmúlása az, amit az analitikus helyzet mesterségesen állít elő, és megtanít minket megérteni azt. Ennek az áttételi folyamatnak az analízise betekintést nyújt az ego-pszichológia egy részébe, de ez egyszerűen pszichológia, mert amit „egó”-nak nevezünk, az végső soron nem más, mint a pszichológiai énünk, a pszichikumunk, szemben a biológiaiával, amely csak anyagot jelent a pszichikum számára.

³ *Psycho-Analysis*, 1909/1910. [Magyarul: Sigmund Freud: *Pszichoanalízis. Öt előadás*. (Worcesteri előadások) [*Über Psychoanalyse*. Fünf Vorlesungen]. Ford. Ferenczi Sándor. Budapest: Kossuth, 1997.]

Másodszor, amit az analitikus helyzetből a szeretet-érzelem megértésén túl egyre jobban meg tudunk érteni, az az *etikai*. Ez alatt nem valamilyen konkrét etikát értek, hanem egyszerűen azt az etikát, amely két embernek az analitikus helyzetben megjelenő viszonyában adott. Míg a szerelmes lét mechanizmusa tanulmányozható a páciens *énjében*, az etikai elem nem bontakozhat ki a *másik* személy analízise nélkül, aki az analitikus szituációban maga az analitikus. Az analitikus analízisét, mint technikai kérdést, egy másik alkalommal fejtem majd ki. A szerelem állapotában számunkra feltáruló ego-pszichológiával szemben az etikát úgy is nevezhetnénk, mint *Te-pszichológia*. Ez egyfajta konstruktív értelemben vett „tömegpszichológia”, amelynek a szexuális etika csak egy sajátos részét képezi. Freud az analitikus szituációban csak az infantilis Ödipusz-helyzet megismétlődését látta, ugyanígy, a szerelmes lét állapotában lényegében a biológiai és libidinális mozzanatot látta meg, nem az ego szempontjait. Hasonlóképpen, az etikai is merőben külsődleges maradt, mint egy primitív atyai erkölcsiség, ahogyan az Ószövetségben Jehova szerepel, amint megbünteti vagy megjutalmazza választott népét. Ez nem pusztán összehasonlítás, hiszen a vallás maga az etika felé vezető primitív külsődleges előzmény, mely a felelősséget a jutalmazással és büntetéssel operáló Istenre hárítja. Ezért is játszik Freud elméletében olyan kiemelkedő szerepet a kasztrációs fenyegetés.

Harmadszor, a pszichoanalitikus szituáció a *megismeréselmélet* új megközelítését tárja elénk, új értelmezést ad az ének nemcsak a másikhöz, hanem általában a valósághoz való viszonyáról. Az innen nyerhető felismerés olyan alapvető és olyan messzemenő, hogy ennek kifejtését szintén egy másik előadásra kell tartogatnom. Itt csak jelezhetem ezen új szempont különleges alkalmazását az analízis, és maga az analitikus helyzet megértésében. Azokra a gondolatokra gondolok, amelyekre először *A születés traumájában*⁴ utaltam: az, amit analitikus elméletnek és terápiának tekintünk, bizonyos értelemben nem más, mint az analitikus helyzet értelmezése. Mindezt nem értékítéletnek, hanem csupán egy problematikus kérdésfeltevésnek szánom, amely *a priori* semmit sem mond arról, hogy ez az elmélet vagy a belőle levont terápiás következtetések helyesek vagy helytelenek. Csak azt kell szem előtt tartanunk, hogy a szituáció különböző értelmezéseket tesz lehetővé, amelyek ugyancsak megfelelnek a hozzájuk való határozott viszonyulásnak. Azzal is tisztában kell lennünk, hogy az ember konkrétan egy, az érintett egyénre jellemző és szimbolikus helyzetet értelmez, és így a belőle levont általános következtetéseknek kétséges értéke lehet. Ahogy az álom esetében, amely maga is a (külső vagy belső) ingerek értelmezését jelenti, a mi értelmezésünk egy további értelmezésnek felel meg – egy másfajta értelmezésnek; így a páciens asszociációiban és reakcióiban „értelmezi” az analitikus helyzetet, amelyet aztán mi tovább értelmezünk az analitikus elmélet értelmében, amely maga ismét az analitikus helyzet értelmezési kísérletét jelenti.

Az analitikus helyzet elemzéséből tehát egyfajta *metapszichoanalízis* jelenik meg, amelynek nemcsak a szűkebb pszichoanalitikus szférán túlmutató általános elméleti jelentősége van, hanem alapvetően befolyásolja a technikát is. A különbség magyarázatára a következő hasonlatot használhatjuk: a szokásos analízis megfelel az

⁴ O. Rank: *Trauma von Geburt*, 1924. [Magyarul: *A születés traumája*. Ford. Frigyes Júlia. Budapest: Oriold és Társai, 2017.]

aritmetikának, ahol a dolgoknak meghatározott anyagi értékük van; a metapszichoanalízis megfelel az algebrának, ahol minden jelnek, beleértve az aritmetikaiakat is, meghatározott *szimbolikus* értéke van. Az aritmetikai mennyiségek anélkül jelenítenek meg szimbólumokat, hogy magukat a számokat figyelembe vennék.

Kezdjük a terápiás technika oldaláról, ahonnan ezen ismeretekre tettünk szert. Akkor azt láthatjuk, hogyan használja a páciens – akár az analízis elején, akár annak folyamatában – magát a pszichoanalitikus elméletet saját érzelmi életének bemutatására (vagy szimbolizálására) szolgáló anyagként. De ha megértjük ezeknek a prezentációknak és műveleteknek az algebrai jelentését és értékelését, akkor már nem kell minden esetben visszamennünk az aritmetikai értékhez. Hanem sokkal általánosabb módon oldhatjuk meg a problémát, általában a beteg sorsának értelmében, amelyet –úgymond – általános megnevezésekre redukálunk.

Az, hogy a páciens az analitikus anyagot érzelmi életének szimbolikus bemutatására használja fel, nem csupán az analitikus folyamatot megzavaró vagy bonyolító elkerülhetetlen következmény, hanem az egész eljárás alapjává tehető – és kell is tenni, ha nem akarunk tévedésekbe esni. Ezt is egy algebrai példával szeretném szemléltetni. Néhány évvel ezelőtt egy analitikus, aki akkoriban egy vegyész analízisét végezte, egyszer panaszkodott nekem, hogy nem jutott semmire a munkával, mert a páciens rengeteg anyagot hozott fel a saját tudományterületéről, a kémiából, amelyből az analitikus nem értett semmit. Úgy érezte, szükséges lenne, hogy ő maga is vegyészetet tanuljon, ahhoz, hogy megértse a páciensét. Megjegyeztem, hogy ez – amellett, hogy kivitelezhetetlen – nem igazán elvárható, hiszen az ember nem tanulhatja meg minden egyes kezelt páciensének pszichikai nyelvét. Ma már sokkal vigasztalóbb tanácsot adnék, nevezetesen, hogy ehelyett minden páciens tanuljon meg egy és ugyanazon a nyelven, amelyet maga az analitikus is beszél, így könnyen megértik egymást. Ez a nyelv pedig a pszichoanalitikus elmélet – függetlenül attól, hogy melyik iskolához vagy irányzathoz tartozik. A lényeg az, hogy a páciens ugyanazt a nyelvet beszélje vagy tanulja meg beszélni, mint az analitikus, hogy megértse magát. És az analitikus azon kívül, amit tudatosan tesz, mindenképpen oktatja a páciensét az ő nyelvén, amelyet a mai művelt páciens már egy kicsit ismer is, mielőtt analízisbe kerül.

Eddig viszonylag egyszerű lenne ez a helyzet, ha az analitikus tudatában lenne ennek a ténynek és az általa kínált előnyöknek.

Amikor például a páciens az analízis során megismeri az Ödipusz- vagy kasztrációs komplexus jelentőségét, és ezt megismétli reakcióiban, akkor az analitikus elégedett lesz, sőt, még inkább örül a megerősítés eme visszhangjának, anélkül, hogy megértené, hogy a páciens ezzel valami határozottat akart kifejezni a jelen analitikus helyzetben. Más szóval, amikor a páciens többé-kevésbé megtanulta az analitikus nyelvet, és képes volt elfogadhatóan kommunikálni, akkor az analitikus megdicsérte vagy megróttá aszerint, hogy helyesen alkalmazta-e az analitikus nyelvtant, vagy helyesen használta-e a szükséges szókincset. Így egy rossz tanárhoz hasonlóan csak a felszínes, formális utánzásnak tulajdonított értéket, *míg az analitikus nyelvben kifejezettek valódi tartalmát nem értékelte*. Végül is nem sokat számít, hogy a tanuló

megtanulja-e a nyelv szabályait egy újságcikkben vagy egy filozófiai műben. De hogy a tartalmat ki tudja fejezni, az mindennél fontosabb.

Másképpen fogalmazva, a pszichoanalízis fejlődése során az analitikus tudomány már elemzendő anyaggá vált, éppúgy, mint minden egyéb tananyag vagy tudás, legyen az kémiai, filozófiai vagy vallási, amelyet a páciens használ. Még fontosabb ennek a nézőpontnak az alkalmazása kifejezetten az analitikus elmélet eredetével és fejlődésével kapcsolatban – helyesebben szólva azokkal az analitikus elméletekkel kapcsolatban, amelyeket a páciens az analízis során tudásanyagként használ. Vagyis még az analitikus sem kerülheti el ezt a munkamódot a pszichoanalitikus elmélet kidolgozásakor. Az analitikus könnyen kísértésbe eshet, hogy a páciens által hozott analitikus anyagot beleszője az elméletébe. És minden kutató-elméletalkotó – nyilvánvalóan személyiségének és fejlettségének megfelelően – más tudásanyagot használ. Freud a biológiai *szexualitás* tudásanyagát használja egy pszichológiai elmélet megalkotásához, *Jung az etikát*, *Adler* és *Stekel* a *szociális* elemet.

Egészen mostanáig semmit sem szólhattunk a tudásanyag ilyen elkerülhetetlen felhasználása ellen, feltéve, hogy az illető tudatában van, vagy előbb-utóbb megérti, hogy valójában mit is csinál az anyaggal. Ha valaki, mint Freud, biológiai anyagot használ, nem vonhatja-e le ebből azt a következtetést, hogy az ily módon felépített pszichológia biológiai alapú? Ha valaki, mint Jung, az etikát használja anyagként, nem vonhatja-e le ebből azt a következtetést, hogy most egy olyan szintetikus pszichológiát hozott létre, amelyet a típusokról szóló tanításában állít? A szintetikus elem éppúgy a pszichikum egyik tényezője, mint az analitikus (Freud) vagy a konstruktív (Adler) és destruktív (Stekel), de nem maga a pszichikum, amely csak funkciójában képzelhető el, és ezért aligha érthető meg.

A pszichoanalízis tudománya és mozgalma tehát eljutott egy olyan pontra, ahol maga is pszichológiai problémává vált. Ugyanakkor – mint ilyen – egy új pszichológiához és ezzel együtt egy olyan reális világgéphez vezet, amely e probléma megoldásából eredő üledékként keletkezik. A pszichológia területén a materialista, etikai és társadalmi ideológia legyőzése után egy pszichológiai – vagy ha úgy tetszik, metapszichológiai – pszichológiát kell felépíteni.

Ennek a pszichológiának csak a tendenciákkal és azok hatásaival kellene foglalkoznia. Emiatt a szükségszerűen felhasznált tudásanyagot nem értékelhetné másként, mint pszichikai jelentőségében. Az érzelmektől idegen különböző ideológiák elhagyásával maga a pszichikai tartalom kristályosodik ki, amely aztán a maga részéről új megvilágításba helyezi a pszichológia biológiai, etikai és társadalmi vonatkozásait.

Ez a természetes fejlődési folyamat túlmutat a pszichoanalitikus elméleten. Ez végül is egy útnak – vagy helyesebben egy kerülőútnak – bizonyul, amely visszavezet a megismerés filozófiai elméletéhez. Ez a terápiás szempontot is érinti, amely végül annak beismeréséhez vezetett, hogy a neurózis nem orvosi, hanem társadalmi, azaz etikai probléma. A filozófia két fő problémája, a megismerélmélet és az etika így végül is egyúttal a fő problémákat is jelenti, amelyekkel a pszichoanalízis valóban foglalkozik, mert ezek az emberi pszichés élet fő problémái is. Alapvetően egyetlen nagy problémának felelnek meg, az én és a Te, az Én (Self) és a világ, a belső és a

külső közötti ellentétnek. A megismerés elmélete a belső és a külső, a látszat és a Lét, a fantázia és a valóság közötti kapcsolatot próbálja meghatározni. Az etika az ének más hasonló énekhez, tehát a Te-hez való sajátosabb viszonyát próbálja meghatározni. E tények pszichológiai megnyilvánulásait, amelyekhez minden filozófiai és pszichológiai elmélet, valamint lelki életünk minden egyéni megnyilvánulása tartozik, az Énpszichológia és a Te-pszichológia cím alatt lehet kezelni.

A belsővel és a külsővel foglalkozó probléma ismét visszavezet minket a pszichológia anyagához. Ezt leginkább az analitikus pszichológia [a pszichoanalízis – a ford. megj.] két alapfogalmában, a szorongás és a büntudat problémájában tárgyalhatjuk. A szorongás eredetileg valami külső dologra, egy tárgyra vagy helyzetre vonatkozik; míg a büntudat úgymond belső szorongás, önmagunktól való félelem. A szorongás tehát biológiai fogalom, a büntudat etikai fogalom. A belső és a külső nagy problémáját tehát tudományos értelemben úgy is megfogalmazhatnánk, mint a biológia kontra etika problémáját (vagy fordítva), másszóval mint a biológiai és tisztán emberi Énünk közötti nagy konfliktust.

A pszichikai terápia minden fajtája csak annyiban működik, amennyiben ez az etikai konfliktus részben vagy átmenetileg rendeződik. Ezt vagy a belső vagy a külső megerősítésével vagy gyengítésével érjük el, más szóval vagy a belső konfliktus külsővé tétele általi tehermentesítéssel, vagy a belső világ felépítésével, azaz az Ego erejének fokozásával. A tehermentesítésre vagy az újjáépítésre tett kísérletekhez a neurotikusok egyéni analízise éppúgy hozzátartozik, mint a pszichoanalitikus mozgalom egésze, de ugyanígy a vallás, a művészetek vagy a háború is. Így a művészet a katarzis során tehermentesít (vegyük példaként a tragédiát), a vallás a kultusz, az analízis a vezér létrehozásával. Másfelől mindezen megnyilvánulásoknak megvan a maguk konstruktív hatása, nevezetesen a művészetnek a személyiség kifejeződésében, a vallásnak az etika megjelenítésében, az analízisnek az önismeret és az önfelelősség kifejlesztésében.

Az emberiség egész fejlődésében, amint arra már a *Der Künstlerben* (1907), majd később a *Születés traumájában* (1924) rámutattam, megfigyelhető az internalizáció növekvő tendenciája, amelyet átmenetileg megszakítanak az externalizáció reakciói. Ezek természetesen mindig társadalmi jellegűek. A háborúban és a forradalomban, a vallási szektákban destruktívabb, a technikai találmányok formájában pedig konstruktívabb formát öltenek. Mindenesetre az externalizációnak ezek a megnyilvánulásai mindig tömegmozgalmak, míg a belülré vetítés tendenciája individualista jellegű, az egyes egyénekből indul ki, és a személyek individualizációját célozza. A pszichológia ezzel a nézettel szemben sajátos álláspontot képvisel. Tisztán individualista, az én, az egyéniség megismerésére törekszik, de anyagában felhasználja a külsőre, a valóságra, a Te-re vonatkozó összes adatot és tényt is. Így lényegében a *viszonyok tudománya*, amely könnyen sodródhat veszélyes irányba, amennyiben az egyik vagy a másik tényezőt önmagában túlértékeli, ahelyett, hogy a kettő közötti viszonyokkal foglalkozna.

A pszichoanalízisben nagymértékben ez volt a helyzet. A pszichoanalízis a tudattalan pszichológiájaként indult, amely azonban nem közvetlenül, intuitív módon, a saját énből következtetett, hanem mintegy a másikon át vezető kerülő úton. Ez a

másik egy páciens volt, vagyis egy olyan egyén, akinél a probléma egyik oldala erősen előtérbe lépett – attól most tekintsünk el, hogy biológiai (szexuális) vagy etikai (bűntudat) problémát látunk-e benne. A pszichoanalízis erőssége ebben a kiindulópontban rejlett, de fejlődése során ez egyre inkább gyengéssé vált, és egyre nagyobb egyoldalúsághoz vezetett. Általános megállapításaink szempontjából talán nem véletlen, hogy a pszichoanalízis befelé irányuló, internalizáló tendenciájával, az egyén megismerésének előrehaladásával párhuzamosan mégis egy külső mozgalom, ha úgy tetszik, egy tömegmozgalom jellegét öltötte magára. Ez a külső irányzat ellensúlyt jelentett a túlságosan messzire menő introvertáltság fenyegető veszélyével szemben. Ehhez még hozzátehetjük, hogy egy befelé forduló irányzat megteremtőjének, amely az individualizáció fokozására irányul, legyen az vallási, művészi vagy tudományos jellegű, igazolásához mégis szüksége van a csoportba, a tömegbe való belépésre.

Itt találkozunk a bűntudat problémájával az alkotó egyénben, és ezt már egészen korai életszakaszban, egyfajta primitív szerves-állapotban megtaláljuk. Ebben a szakaszban (ahogyan azt már említettem a *Der Künstlerben*) az egyén fejlődési tendenciája, a külvilágtól való függetlenségre való törekvése végül – a növekedés kárára – egyfajta megosztottsághoz vezet. Ez a megosztottság egyenlő az elszigetelődéssel, a katasztrófával, a halállal. Freud tehát feltárta *túl az örömmel a bűntudat-érzést*, vagyis megértette, hogy az emberben nem mindig a biológiai impulzusok adják a hajtóerőt, hanem a fejlődés egy meghatározott pontjától kezdve a gátlás, a szorongás és a bűntudat. Ha tovább elemezzük, *túl a bűntudat-érzésen*, amely leküzdhetetlennek tűnik, felfedezzük az egyéniség problémáját. Az éntől (*Ego*) megkülönböztetve, amely tisztán pszichológiai fogalom, személyiségünk biológiai részét szelf-nek (*Self*) nevezném, míg személyiségünk harmadik összetevője, a karakter már etikai fogalom. A személyiség fejlődése tehát az énnel együtt messze a biológiai részbe nyúlik, ugyanakkor azok a problémák és konfliktusok, amelyekkel először meg kell küzdenünk, ott kezdődnek, ahol ez a biológiai Én ütközik az etikussal, a karakterrel, és ez a helyzet abban a szférában, amelyet pszichológiailag Egónak jelöltünk meg.

Biológiai szinten a normálistól való minden eltérés, amely változásként jelentkezik, mindenekelőtt veszélyt jelent: a kihálás vagy halál fenyegetését, és csak ezután lehetséges, hogy az egyes egyedekben fejlődésként érvényesülhessen. *Pszichológiai szinten* ez a jelenség a veszélytől, a kudarcától, a haláltól való *szorongásként* jelentkezik, lényegében a másik ego szorongásaként, amely akadályozza a saját szelf kibontakozását. A harmadik, *etikai szinten* ugyanezt az állapotot a bűntudat problémájaként, vagyis a saját énünkkel kapcsolatos aggodalomként látjuk megjelenni, amelynek szabad kibontakozása úgy tűnik, hogy veszélyt, romlást vagy halált hoz a másik számára.

De ezen a pszichikai szinten válik nyilvánvalóvá az érzelmi élet jelentősége. A halál biológiai szinten az elkülönülés prototípusa. A szorongás is elválaszt, elszigeteli az egyént a másiktól. De itt már megmutatkozik egy egyesítő hatás, nevezetesen a *csoportképzésre* való hajlam, a kölcsönös és átmeneti védelem a veszély ellen. De a bűntudat-érzés egyesíti az egyik ént a másikkal, mint ahogyan az érzelmek általában, tehát úgy vélem, lényegében ez az, ami az egyes embert a másikkal egyesíti. A

szocializáció során ez az egyesülés mindenki kölcsönösen garantált védelmével történik mindenkivel szemben, a szerelemben pedig a másikkal való örömteli azonosulásként. Minél inkább individualizáljuk magunkat, azaz minél inkább eltávolítjuk és elszigeteljük magunkat másoktól, annál erősebb a büntudat-érzés, amely ebből az individualizációból ered, és amely viszont ismét érzelmileg egyesít bennünket a többiekkel. Ez etikai szocializációnk pszichológiai alapja. De az egyre növekvő individualizációs tendencia miatt ez a társas kötelék nem elegendő. Az egyénnek szüksége van egy erősebb, egyénibb személyiségkapcsolatra, amely viszont erősíti a büntudatot, és így érzelmileg összeköti az egyént egy másik egyénnel. Ezen a pszichikai szinten ez az egyesítő elem a *szerelem*, amely végül beteljesedésében biológiailag ismét egyesíti az egyént a másikkal és így az emberi fajjal. De míg a szexualitás biológiai értelemben lényegében a növekedést és a szaporodást jelenti, ha úgy tetszik, az egyén fennmaradását a fajban a szaporodás révén, addig a szerelem funkciója, hogy érzelmileg egyesíti az egyént mint olyat, a személyiséget a másik egyénnel. Ily módon megszűnik az egyéni elszigeteltség érzése, ami szorongáshoz, büntudathoz és konfliktushoz vezet. Egyszóval a szexualitás biológiai én-kiterjesztés, a szerelem érzelmi vagy pszichikai énkiterjesztés. Ezáltal megértjük, hogy szerelmi életünkben a biológiai mellett az etikai is ugyanolyan fontossággal bír. De ugyanígy, csak ezáltal érthetjük meg mindazokat a zavarokat, problémákat és konfliktusokat is, amelyek ebből fakadnak, és amelyek enyhítésével és megoldásával a pszichoanalízis mint terápia foglalkozik.

Hiszen végső analizésében még a neurózis is erkölcsi problémaként jelent meg. A főként szorongás által elkülönült és embertársaihoz csak a büntudat által kötött egyénnek ismét egyesülnie kell az emberiséggel és a világgal, biológiailag és társadalmilag egyaránt, a pozitív szeretet-érzelem által. Ezt tartom a pszichoterápia igazi feladatának. Hosszú út vezet az idegrendszeri zavarok orvosi terápiájától, amelyet Freud eleinte egyfajta szexuális diétával akart gyógyítani, a neurózis büntudatproblémaként való felfogásáig. Ez az alapvető különbség két ellentétes világnézet, a *materialista* és a *filozófiai*, konkrétabb értelemben a *biológiai* és az *etikai* között. A pszichoanalízis mindkét irányban messze előretört, de nem látta a problémát teljes horderejében és jelentőségében, és még kevésbé sikerült azt megoldania. De hálásak vagyunk neki, amiért újra felvetette ezt az ősi problémát, új utakat nyitott megértése és talán jobb megoldása felé.

Székely Zsófia fordítása